

böző egyházakat képviselő (római katolikus, református, izraelita) lelkészek és a hitéletet vizsgáló kutatók (Bárh Dániel, Limbacher Gábor, Vincze Kata Zsófia, György Réka) előadásait hallgathatta meg a közönség.

„A család helye, szerepe a lokális társadalomban” című konferencia igazolta, hogy a néprajznak és más tudományoknak is vannak olyan eredményei, amelyek napjaink átalakuló társadalmában is hasznosítható eredményeket tud felmutatni. A konferencia anyaga 2012-ben „Középpontban a család” címmel könyv alakban is megjelenik.

Örsi Julianna

„Élet és tudomány” az ezredvégi Tiszazugban

„Úgy érzem, nem veszik túlértékelésnek – és ebben megerősít a mások által elmondott és leírt vélemény is –, amikor azt mondom, kevés példa van arra hazánkban, hogy egy-egy vidéknek ilyen alapos történeti és néprajzi kutatása, és ilyen tág keretei vannak – gyűjtőtábor, tanácskozás, kiállítás, pályázat – mint ahogyan ez a mi járásunkban az elmúlt években volt. A szakmailag tervszerűbb és folyamatosabb honismereti munka, az évente megrendezett tanácskozásaink, a gyűjtőtáborok, a Helytörténeti Gyűjtemény anyagának gyarapítása és feldolgozása csakis úgy valósulhatott meg és nyert rangot, hogy kiemelt segítséget kaptunk a megyei múzeumi szervezet vezetésétől, személy szerint is dr. Szabó Lászlótól, továbbá a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének professzoraitól, hallgatóitól, személy szerint is dr. Barna Gábortól. Igen eredményes a kapcsolatunk Szolnok megye múzeumainak és megyei levéltárának az igazgatóival, akik példamutató lelkesedéssel támogatták kezdeményezéseinket és hangot is adtak az itt folyó munkának.”¹ Ezeket a sorokat Smuta Kálmánné 1981-ben vetette papírra, az akkor 10 éves Tiszazug-kutatás apropóján, az ő sajátos, a kistájt kívülről is szemlélő, ugyanakkor az abban benne élő ember nézőpontjából is látó szemével. Ma már talán nem is tudjuk felmérni azokat a nehézségeket, amelyeket az akkori kutatás ötletgazdáinak, kivitelezőinek, szervezőinek az eredmények érdekében le kellett küzdeniük. A kutatásnál, gyűjteménygyarapításnál minden bizonnyal sokkal nehezebb feladat volt annak az egyensúlynak a megtalálása, amely a munkát úgy tette lehetővé, hogy arról a pártállami ellenőrzés tudjon, de ne irányítsa, hogy annak funkcionáriusai szót kapjanak, de hangsúlyt ne, hogy a tanulmányok megjelenhessenek, de a pártcenzúra ne írja át mondanivalójuk lényegét. Minden nehézség ellenére sikerült kialakítani a szisztematikus kutatás kereteit, amelynek eredményeiről évente beszámoltak a résztvevők. Az 1980-as évek végével be nem fejezett (nem jelenhettek meg az összegző publikációk), de lezárt munka egyik legfontosabb, a Tiszazug életére legnagyobb hatást gyakorló eredménye a kunszentmártoni múzeum megnyitása volt. Nehezebben megragadható, nem ilyen „direkt” hatású változást hozott az, hogy ezekkel az évtizedekkel a Tiszazug bekerült a tudományos vérkeringésbe, és talán eltolódott a hangsúly az arzenes gyilkosságokról a népelet más, kevésbé szenzációnak számító területei felé is. 1981-ig, a

¹ Smuta Kálmánné: A honismereti tanácskozások és a tiszazugi gyűjtőtáborok rövid története. In: Szabó László (szerk.): 10 éves a Tiszazug kutatása. (Kutatási beszámoló). Szolnok, 1981. 241. p.

kutatás 10 éve alatt a tanácskozásokon 146 előadás hangzott el.² A szervezőknek olyan tudósegéniségeket is sikerült megszólítani és a konferenciákon megszólaltatni, mint Andrásfalvy Bertalan, Bálint Sándor, Barna Gábor, Erdélyi Zsuzsanna, Földes László, Györgyi Erzsébet, Juhász Antal, Kurucz Albert, Orosz István, Martin György, Paládi-Kovács Attila, Solymos Ede, Ujváry Zoltán, Varga Gyula, természetesen a megyében dolgozók – Bellon Tibor, Botka János, Selmeczi László, Szabó István, Szabó László, Szlankó István – mellett. Azt, hogy a tudományok – intézményekként is, tudós egyéniségekként is – felfigyeltek a Tiszazugra, ennek a munkának köszönhető. Ugyanez a kutatásszervező munka esélyt adott a tudományoknak arra, hogy – Szabó László kifejezésével élve – „értékén mérjék” ezt a vidéket, az akkor már évek, nemegyszer évtizedek óta helytörténeti kutatással foglalkozók – Kakuk Mátyás, Turcsányi István, Józsa László, Smuta Kálmánné, Baldaszi József, Cseényi Mihályné, Mohácsi Lászlóné – munkáját.

Ez az évtizedekig zajló munka jelentett a társadalomtudományi kutatások körében viszonylag ritka kiindulópontot az ezredfordulón: a megismételhetőség esélyét. 2007-ben „Peremlétben? A Tiszazug néprajzi, történeti, földrajzi kutatása az ezredfordulón” címmel öt éves kutatás kezdődött – Szabó László ötletét követve – a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága kutató munkatársainak szervezésében. A program megvalósítását az OTKA tette lehetővé, annak K 68 902 nyilvántartási számú programja 2011-ben lezárult. A kutatás résztvevői az előzményeket is tekintetbe véve fogalmazták meg az új kutatás célját, módszereit, eszközeit, kereteit.

Az újabb kutatás célja egyrészt a korábban vizsgált kérdések „újrakérdése” volt, másrészt a jelenkori, a kistáj életében nem pozitív változásokat hozó folyamatok vizsgálata, a jelenségek hátterének feltárása. Ahogyan a program honlapján (www.tiszazugkutatás.hu) megfogalmazódik:

„A kistelepülések alkotta kistérségek legnagyobb kihívása az ezredfordulón a megváltozott feltételekhez való alkalmazkodás, a hátrányok felszámolására való törekvés. A települések alkalmazkodó-képességét nagyban befolyásolja a helyi társadalom megváltozott szerkezete, kapcsolódásuk jellege. A jelenkori kutatások szükségességét indokolja az a társadalmi érdek, hogy a vidék falvainak értékleltára elkészüljön, mindez segítse a tervezést, a társadalom fejlődésének irányát és ütemét. A hagyományok feltárása, azok ápolása, az identitás megőrzése, a hagyományokon alapuló gazdálkodás, a táj- és természetismeret, örökölt értékrend és ezek feltárása a mai viszonyok között mindnyájunk érdeke.”

A kutatócsoport az alábbi témákkal foglalkozott:

1. Horváth László (történész, kutatásvezető):

A paraszti migráció a Tiszazugban. A 19. századi feudális jobbágyság bomlásának tendenciái: ipari területekre költözés (Budapest, Miskolc stb.), mezőgazdasági vándormunka, kivándorlás.

2. Szabó László (néprajzkutató):

A Tiszazug társadalomnéprajza. (Milyen történeti, geográfiai tényezők okozzák a Tiszazug jelenleg is meglévő általános szegénységét, társadalmi visszamaradottságát?)

² Smuta Kálmánné: A honismereti tanácskozások és a tiszazugi gyűjtőtáborok rövid története. In: Szabó László (szerk.): 10 éves a Tiszazug kutatása. (Kutatási beszámoló). Szolnok, 1981. 237. p.

3. Barna Gábor (néprajzkutató):
A mindennapok életminősége. Életkeretek (család, civil társadalom: egyesületek és szervezőik, kistérségi társulások és életstratégiák. Migrációs folyamatok.) Életképek.
4. Berezki Ibolya (néprajzkutató):
A lakáskultúra változásai a 20. században. Az egyéni és közösségi életterek milyensége.
5. Kotics József (néprajzkutató):
A nők helyzetének változása a Tiszazugban.
6. Bartha Júlia (néprajzkutató):
Angyalcsinálás. Az egykézés mint társadalmi jelenség a Tiszazugban. Tiszasas példája.
7. Bagi Gábor (történész):
A jobbágyfelszabadítás előtti gazdasági-társadalmi fejlődés a Tiszazugban. A tájegység hátrányos helyzetének történeti gyökerei.
8. Gecse Annabella (néprajzkutató):
Tiszazug mai családi gazdaságainak, gazdálkodási modelljeinek vizsgálata.
9. Benedek Csaba (néprajzkutató):
Az idegenek beilleszkedési körülményeinek vizsgálata a Tiszazugban
10. Pusztai Zsolt (néprajzkutató):
A víz szerepe a Tiszazugban. A víz (folyókák, állóvizek, termálvizek stb.) életmódra gyakorolt hatása
11. Pusztai Gabriella (történész):
Kunszentmárton és a Tiszazug iparának átalakulása a rendszerváltást megelőző évektől napjainkig.
12. Kaposvári Gyöngyi (irodalomtörténész):
A Tiszazug az irodalomban, különös tekintettel az életmód változásainak tükröződésére a 20. században
13. Túri Zoltán (geográfus):
A tájfejlődés stádiumainak vizsgálata egy tiszazugi mintaterületen az integrált környezetátalakító-munkálatok kezdetétől napjainkig
14. Szabó István (történész):
Művelődési viszonyok a Tiszazugban. A civil társadalom szerveződése a polgári korban

A munkába később más kutatók és egyetemi hallgatók (többek között: Simon András, Mód László, Hegedűs Krisztián, Szűcs Norbert, Szabó Szilárd, Kurucz Lajos, Kégl Ildikó, Jordán Ágnes, Csányi Marietta, Tárnoki Judit, Szőnyi Vivien, Nagyillés Anikó, Sándor Eszter, Terendi Viktória, Aranyos Sándor, Monostori András István, Kavecsánszki Máté) is bekapcsolódtak. A kutatók gyűjtési, kutatási eredményeiből, kézírataiból három helyen épült számítógépes, ugyanakkor hagyományos leltárkönyvben is nyilvántartott adatbázis: a szolnoki Damjanich János Múzeumban, a kunszentmártoni Helytörténeti Múzeumban, valamint a tiszaföldvári Tiszazugi Földrajzi Múzeumban. A munka öt éve során több helyszínen több konferencia és kiállítás is megvalósult. A kutatás 2011-es zárására annak „kézzel fogható” eredményei is megjelentek.

Még 2010-ben, „félúton” látott napvilágot a „Peremlétben? Félúton.” című tanulmánykötet, helyt adva a témák részösszefoglalásainak. (Hegedűs Krisztián – Kovácsné Kaposvári Gyöngyi – Pusztai Gabriella – Pusztai Zsolt szerk.: Peremlétben? Félúton. A Tiszazug néprajzi, történeti, földrajzi kutatása az ezredfordulón. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok, 2010. ISBN 978 963 9273 573.) A kötet 16 tanulmánya közül 3 történeti, 11 néprajzi, 1 szociológiai, 1 pedig földrajzi kutatás eredményeiről ad számot, a tudományterületeknek megfelelő tagolásban. Bagi Gábor írása a XI–XV. századi tiszazugi egyházi és világi írástudókról szól. Hegedűs Krisztián a korábban is sokat vizsgált két kistáj (Jászság, Nagykunság) kulturális kölcsönhatásaival foglalkozik. Pusztai Gabriella kutatási témája a Tiszazug gyáripára, tanulmánya ennek kunszentmártoni kezdetével foglalkozik. A néprajzi blokk első tanulmánya Barna Gáboré. Igazán aktuális, a múltban is gyökerező, de a jelenkutatás módszertanát alkalmazó, sokfelé hasznosítható megfigyeléseket, következtetéseket felsorakoztató írása a tiszazugi jelenkori közösségi ünnepekről szól. Gece Annabella írása a mai tiszazugi családi gazdaságok jellemzésével, esélyekkel, lehetőségeikkel foglalkozik. Pusztai Zsolt tanulmánya már címével – Halból kevés, félszből sok – is jelzi, hogy egy olyan területtel, a rapsicok tevékenységével foglalkozik, amelynek kutatásához korábban is, ma is kevés volt a kutató módszertani felkészültsége, ugyanis a téma érzékenysége miatt adatokra csakis maximálisan empatikus hozzáállással tehet szert. Pusztai Zsoltnak ez kiválóan sikerült. Kotics József azok közé a kutatók közé tartozik, akik az első Tiszazug-kutatásba is bekapcsolódtak. A jelen tanulmányának témájául szolgáló hagyományos női szerepek kérdése kutatói munkásságának abban a korszakában gyökerezik. Bartha Júlia írása a bábaperek levéltári és sajtóbeli forrásaiból merítve foglalkozik az „angyalcsinálás” tiszazugi gyakorlatával. Mód László és Simon András közös tanulmánya a ma már sajnos egyre inkább múlttá váló, ám még megragadható, gazdag hagyományú, kultúrájú tiszazugi szőlőműveléssel foglalkozik. Sándor Eszter dolgozatának témája egy újabb kori jelenség, a fényképhasználat Tiszaföldváron. Terendi Viktória a minden vidék életében kulcskérdésnek számító el- és befogadás tiszazugi tendenciáit elemzi. Aranyos Sándor írásának témája egy igazán sok változást okozó, tehát a változás-vizsgálat szempontjainak jól megfelelő jelenség, az elektrifikáció a tiszazugi lakásokban, háztartásokban. Monostori András István szintén új jelenséggel, a mai református hitélettel foglalkozik dolgozatában, Kavecsánszki Máté pedig a turizmus jelenlegi tiszazugi lehetőségeivel, fejlődési esélyivel és lehetséges szerepeivel. A szociológiát a kötetben Szűcs Norbert tanulmánya képviseli, amelyben a szerző a tiszazugi identitás létének kérdésére keresi a választ. Túri Zoltán – Kurucz Lajos – Szabó Szilárd tájmetriai vizsgálataik eredményeit összegző tanulmánya, a természettudományos blokk zárja a kötetet.

Már 2011-ben, a kutatás zárókötetéhez csatlakozva jelent meg a „Legenda és valóság. Tiszazug” című kötet, amely Szabó László 5 korábbi és 2 friss tiszazugi tanulmányát közli. (Szabó László: Legenda és valóság. Tiszazug. Szerkesztette: Dr. Bartha Júlia – Dr. Gece Annabella – Gulyás Katalin. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok, 2011. ISBN 978 963 9273 63 4.) A kötet egy öt évtizeden átívelő, egyéni módszertannal jellemezhető, sajátos nézőpontú, a Tiszazugot a szakmai köztudatba emelő életpálya esszenciája, Szabó László részleteket is kidolgozó, de összegzést, áttekintést is adó,

a jövőre is kitekintő, gazdasági, történeti, építészeti kérdéseken átvezető társadalomnéprajzi tanulmánygyűjteménye.

A kutatás előre nem tervezett hozadéka egy, az 1930-as években készült kézirat kiadása könyv formában. Szállási Sándor „A Tiszazug szociográfiája” című munkáját 1935-ben a Magyar Társaság Falukutató Intézete pályázati felhívására készítette. (Szállási Sándor: Tiszazug szociográfiája. Sajtó alá rendezte, szerkesztette: Gecse Annabella. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok, (1935) 2011. ISBN 978 963 9273 62 7). Azonos szempontok szerint, azonos rendszerezésben, ugyanazon forrásokra támaszkodva – tehát a korszak falukutató lendületének imponáló módszertanát követve – négy tiszazugi falu – Szelevény, Tizzasas, Tiszaug és Csépa – múlt század eleji életébe enged betekintést, érintve a népelet leglényegesebb, formáló erejű kérdéseit is.

Az ötéves kutatás záróköteté, mintegy válaszolva a kutatás címében (Peremléiben?) megfogalmazott kérdésre, az „Életjel. Tanulmányok az ezredvégi Tiszazug népeletéből” címet kapta. (dr. Bartha Júlia – Benedek Csaba – dr. Gecse Annabella szerk.: Életjel. Tanulmányok az ezredvégi Tiszazug népeletéből. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok, 2011. ISBN 978 963 9273 64 1) A kutatásvezető Horváth László zárójelentését követően 11 tanulmány szerepel benne. A korábbi kötetekhez képest újdonságot jelent a kötetben egy új szakterület megjelenése. Kiemelkedő jelentőségű a Tiszazugot évtizedek óta kutató régészek, Csányi Marietta és Tárnoki Judit régészeti összegző tanulmánya. Ezt követően valamennyi tudományág – történelem, néprajz, földrajz, szociológia – felsorakoztatja zárótanulmányait. Bagi Gábor a Tiszazug Mohács előtti történetét összegzi, Túri Zoltán tájökölógiai vizsgálatainak eredményeit teszi közzé. Bartha Júlia – tervezett kutatási témájából – „Mint oldott kéve...” címmel készített tanulmányt. Kégl Ildikó és Kotics József közös tanulmánya a nemi szerepek változását vizsgálja a Tiszazugban, Szőnyi Vivien pedig a tiszazugi fiatalok jövőképét. Jordán Ágnes az öcsödi keresztelők és névadók történetét és a rendelkezésére álló források névanyagát elemzi. Nagyillés Anikó – mintegy ellenpárjaként Szőnyi Vivien írásának – az időskorúak helyzetével foglalkozik írásában. Pusztai Zsolt választott kutatási témájához igazodva a víz tiszazugi jelentőségét tanulmányában az apró haszonvételek felől közelíti meg. Benedek Csaba dolgozata az idegenek helyzetével foglalkozik. Szabó László tanulmánya nem véletlenül szerepel a kötet zárásaként, a múltból nézve tesz fel a jövő megélhetését feszegető kérdést: Mit tehetünk a Tiszazug idegenforgalma érdekében? A kérdést saját, sok évtizedes kutatói tapasztalataira építve válaszolja meg.

Felhasznált irodalom

Smuta Kálmánné

1981

A honismereti tanácskozások és a tiszazugi gyűjtőtáborok rövid története. In: Szabó László (szerk.): 10 éves a Tiszazug kutatása. (Kutatási beszámoló). Szolnok, 236–251. p.

Gecse Annabella